

**PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARÁNAK
DOKTORI ISKOLÁJA**

DR. AMBERG ERZSÉBET

**A BÜNTETŐJOGI FELELŐSSÉG HELYE ÉS ULTIMA RATIO
SZEREPE A FELELŐSSÉGI ALAKZATOK RENDSZERÉBEN**

PHD ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

TÉMAVEZETŐK:

PROF. DR. BLASKÓ BÉLA

egyetemi tanár

DR. HABIL NAGY ZOLTÁN ANDRÁS

egyetemi docens

Pécs, 2020

Tartalomjegyzék

1.	A KUTATÁSI FELADAT ÖSSZEFOGLALÁSA	3
1.1.	A kutatás indoka	3
1.2.	A kutatás céljai	3
1.3.	A kutatás hipotézisei	3
2.	A KUTATÁS MÓDSZEREI ÉS FELÉPÍTÉSE	4
2.1.	A kutatás módszerei	4
2.2.	A kutatás felépítése	4
3.	A KUTATÁS TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEINEK ÖSSZEFOGLALÁSA, AZOK HASZNOSÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI	5
3.1.	Hogyan tekintünk a büntetőjogra?	5
3.2.	Az ultima ratio jellegű büntetőjog felfogás külföldön	5
3.3.	Az ultima ratio büntetőjogi jogelvvé válása hazánkban	6
3.4.	A felfogás alkotmányos értelmezése és alkalmazása	7
3.5.	Az ultima ratio büntetőpolitikai elvként	7
3.6.	Büntetőjogi rendszerünk mint ultima ratio?	8
3.7.	A kutatás hipotézisei	10
3.7.1.	Ultima ratio mint a büntetőhatalom értékelési tényezője	10
3.7.2.	Az ultima ratio jellegű büntetőjog vizsgálati módszere	11
3.7.3.	A hatályos büntetőjog ultima ratio jellege	12
3.8.	Az ultima ratio mibenléte és normatív jelentősége	12
4.	AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBŐL KÉSZÜLT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE	14

1. A KUTATÁSI FELADAT ÖSSZEFOGLALÁSA

Az *ultima ratio* latin eredetű kifejezés. Köznyelvi magyar megfelelője az utolsó, végső megoldási kísérlet, az utolsó, döntő érv. A kifejezést a történelem során elsődlegesen katonai összefüggésben használták, majd politikai-jogi koncepcióvá vált. Jogi értelemben leggyakrabban a büntetőjog területén említik, akként, hogy *a büntetőjognak a jogtárgyak védelmében a legvégső eszköznek kell lennie*.¹ A koncepció értelmezésének lehetősége több irányba ágazik szét, multidiszciplináris megközelítést feltételez.

1.1. A kutatás indoka

A büntetőjog ultima ratio jellege, illetve a büntetőjog mint végső eszköz szókapcsolatok a magyar Alkotmánybíróság munkásságának kezdeti éveiben jelentek meg, és attól kezdve jelen vannak a testület gyakorlatában. A 30/1992. (V. 26.) számú, a közösség elleni izgatás tényállás alapjogi tesztjét tartalmazó alkotmánybírósági döntésnek a büntetőjog végső eszköz jellegét leíró fordulatai ezután megjelentek a *büntetőjogi tankönyvirodalomban*, jellemzően a szubszidiaritással és a büntetőjog fragmentáris jellegével összefüggésben. A büntetőjog ultima ratio jellege napjainkig *nem képezte önálló kutatások tárgyát*.² Ez a felfogás jelen van az európai és nemzeti *büntetőpolitikai diskurzusokban*, része a *rendes bírósági döntések* indokolási rendszerének is. Összességében egyre gyakrabban hangoztatott, mondhatni bevett jogi terminus, tartalma mégis *homályosnak tekinthető*, hivatkozási gyakorlata áttekintésre érdemes.

1.2. A kutatás céljai

Törekedtem arra, hogy felkutassam a büntetőjog mint végső eszköz felfogás *eszmei gyökereit*, értelmezsem ezt a koncepciót a *büntetőjogban, a kriminálpolitikában és alkotmányos szempontból, hazánkban és külföldön*. Célommá vált, hogy a fenti területeken felmerülő *kérdéseket azonosítsam* és törekedjem *megoldások* megfogalmazására. Célom volt továbbá, hogy az ultima ratio elvéről *átfogó és strukturált ismeretanyagot* bocsássak rendelkezésre.

1.3. A kutatás hipotézisei

(1) Tekintettel arra, hogy az Alkotmánybíróság gyakorlatában a büntetőjog alkotmányos értékelése körében rendszeresen megjelenik az ultima ratio, feltételezésem szerint egy olyan

¹ WENDT, Rudolf (2013): The Principle of “Ultima Ratio” And/Or the Principle of Proportionality. Oñati Socio-legal Series, Vol. 3, No. 1, <http://ssrn.com/abstract=2200873> 81–94., (2018.08.17.), 85.; Proverbia iuris in lingua latina. <https://www.proverbia-iuris.de/ultima-ratio/> (2018.04.14.)

² KARSAI Krisztina (2012): Az ultima ratio elvéről – másképpen. In JUHÁSZ Zsuzsanna – NAGY Ferenc – FANTOLY Zsanett szerk.: Sapientia sat: ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 253–254.

jelenségről van szó, amely absztrahálható, azaz *általános körben alkalmas a tételes büntetőjog értékelésére.*

(2) Mivel az ultima ratio különböző területeken és kontextusokban jelenik meg, ezen megközelítésmódok induktív vizsgálata, majd szintetizálása útján *kidolgozható a büntetőjog ultima ratio jellegének értékelési szempontrendszere.*

(3) Figyelembe véve, hogy az ultima ratióra hivatkozás büntetőpolitikai dokumentumokban is megjelenik, további feltevésem, hogy a *büntető jogalkotó* legalább közvetett formában *elismeri* és legalább részlegesen *törekszik tiszteletben tartani az ultima ratio követelményét* tevékenysége során.

2. A KUTATÁS MÓDSZEREI ÉS FELÉPÍTÉSE

2.1. A kutatás módszerei

A kutatás módszereit illetően *szakirodalomkutatással* törekedtem a témakörben fellelhető mértékadó források azonosítására, majd a jogtudományban megszokott *szövegempíria* módszerével elemeztem a rendelkezésre álló adatokat. Ezeket a kutatás főbb megállapításai mentén, strukturált formában állítottam össze. A kutatás bizonyos részterületein alkalmaztam továbbá *jogösszehasonlító módszert*, és sor került *joggyakorlat elemzésre*. Ez utóbbi körben *menyiségi mutatókat* is alkalmaztam az alapvetően *minőségi szempontokra* épülő vizsgálatok mellett. A hazai tételes jog vizsgálata során törekedtem a *de lege lata és a de lege ferenda szemléletek* egyensúlyára.

2.2. A kutatás felépítése

A bevezetést a dolgozat 2. fejezete követi, amely a büntetőjog szerepfelfogása szempontjából jelentős, a kutatásban részletesen nem vizsgált *multidiszciplináris megközelítési módok* áttekintését tartalmazza.

A 3. és 4. fejezetekben az *egyetemes és a magyar történeti vizsgálat* található, amely az ultima ratio jellegű büntetőjog felfogás eszmei gyökereinek azonosításával és alakulásával foglalkozik.

Az 5. és 6. fejezetek a kutatott jelenség *alkotmányos értelmezésére* irányulnak *elméleti* aspektusból és *gyakorlati* megközelítés alapján.

A 7. és 8. fejezetek a kriminalizáció, az európai *kriminálpolitika* és büntető jogalkotás, valamint a magyar büntetőpolitika területén azonosítják az ultima ratio koncepciót.

A 9. fejezet a *tételes büntetőjog* ultima ratio jellegének értékelésével foglalkozik, a 10. fejezet a *büntetőbírói gyakorlatban* vizsgálja az ultima ratio alkalmazását. A kutatási anyag

valamennyi fejezete részösszegzést és következtetéseket tartalmaz, a végkövetkeztetések a dolgozat összefoglaló fejezetében olvashatók.

3. A KUTATÁS TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEINEK ÖSSZEFOGLALÁSA, AZOK HASZNOSÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

3.1. Hogyan tekintünk a büntetőjogra?

Álláspontom szerint *a büntetőjog ultima ratio jellege más tudományok fogalomkészletében az alábbiak szerint jelentkezik*. Szociológiai aspektusból úgy tűnik, a nemkívánatos társadalmi jelenségek reális jellemzői és veszélyességének megítélése távolodnak egymástól, ezért van fokozott jelentősége a társadalmi problémává minősítés folyamatában, hogy *a kriminalizációs narratívára végső megoldásként* tekintünk. Hatalomelméleti összefüggésben a *közhatalom gyakorlása* elismert és jelentős indokok – mint a kár elve, a jogi paternalizmus, a jogi erkölcsvédelem, illetve a megbotránkoztatás elve – fennállásához és igazolásához kötött, amely *legitimációs igény fokozottan jelentkezik a büntetőhatalom területén, annak végső eszköz jellegére tekintettel*. Ebben a tekintetben a büntetőjog mértékletes és megfontolt alkalmazásának további, jelentős tényezői a büntetőjoggal védett értékek, a jelenségekhez kapcsolandó felelősségformák, illetve a joggal befolyásolható magatartástípusok körének kiválasztása.

3.2. Az ultima ratio jellegű büntetőjog felfogás külföldön

Csatlakoztam azokhoz a kutatási eredményekhez, amelyek az ultima ratio jellegű büntetőjog *eszmei előzményeit a felvilágosodás időszakához, a liberalizmus eszmerendszeréhez kötik*, azzal, hogy a kutatott felfogás a fenti körben *indirekt formában* van jelen, ahogyan a büntetőhatalom terjedelmének kérdésével foglalkozó büntetési elméletekben is.

A büntetőjog mint ultima ratio *hivatalos elismerésének nyomai* a 20. században jól rekonstruálhatók az *ENSZ és az EU büntetőpolitikai dokumentumaiban*, amelyek a büntetőjogi szabadságelvonó szankciók végső eszközként történő alkalmazását ajánlják.

A felfogás interpretációjának három mérföldköve azonosítható, 1990-ben és 2012-ben nemzetközi konferencia, 2001-ben monografikus feldolgozás formájában. *Tartalmilag az ultima ratio felfogás alábbi tendenciái különíthetők el*. Egyrészt *átfedésben használják más koncepciókkal*, így a büntetőjog fragmentáris, illetve akcesszórius jellegével, a jogtárgyvédelemmel, a szubszidiaritás és az arányosság elvével, ezek magyarázatoként, kiegészítéseként, ritkán önálló jelentéshordozóként, amely tendencia nem mutat változást az idő múlásával. Újabban nemcsak a jogalkotásban, hanem a *jogalkalmazásban* is érvényesítendő követelményként azonosítják, feltűnik továbbá a koncepció *alkotmányos szempontú*

megközelítése, valamint értelmezik *a nemzeti, illetve az uniós büntetőhatalom* dimenziójában is.

Az *EU tagállamok büntető kódexeit vizsgálva* azonosítottam több megoldást, amelyek a *bűncselekmény fogalomba építve vagy önálló alapelveként* rögzítve hangsúlyozzák a büntetőjog ultima ratio jellegét. Az utóbbi megoldás alkalmazását tartom célszerűbbnek.³

Több olyan *külföldi kutatást* elemeztem, amelyek egyes *bűncselekményeket az ultima ratio követelmény tükrében értékelnek*, majd azonosítottam a *vizsgálatok alkérdéseit, módszereit és alapegységeit*.⁴ A kutatásokban az ultima ratio felfogás *relatív, bűncselekménytípushoz igazodó* karakterű, a *jelenségspecifikus racionalitásokra támaszkodó kriminalizáció iránti igényt* hangsúlyozó, társadalmi-politikai tekintetben szenzitív kriminalizációs kérdésekben jól hasznosítható koncepcióként mutatkozik.

3.3. Az ultima ratio büntetőjogi jogelvvé válása hazánkban

A büntetőjog felfogás hazai történeti alakulása a felvilágosodástól napjainkig alapvetően az összehasonlító kutatásom során kimutatott tendenciák mentén alakul.

Az ultima ratio jellegű büntetőjog felfogás hivatalos elismerése a Csemegi-kódexben közvetetten – magában a kodifikációban, a törvényesség elvének megfogalmazásában, illetve a büntetendőség időbeli, minőségbeli és tartalmi moderációjában – érhető tetten. Később az első ízben csekély súlyú bűncselekményt elkövetőkkel szembeni büntetőjogi toleranciában fejeződött ki a jogalkalmazás jogpolitikai irányelveiről szóló 14/1973. (VI. 7.) NET határozatban, majd a gazdaság büntetőjogi védelmének kiegészítő jellegében testesült meg az 1978-as Btk. Miniszteri Indokolásában közvetlenebb formákban.

Világosan látható a 30/1992 (V. 26.) ABh-ban értelmezett alkotmányos büntetőjogi kritériumrendszer és ennek részeként az *ultima ratio beépülésének folyamata a tankönyvirodalomba az 1990-es évek végétől, amelynek leggyakoribb megoldása, hogy az ultima ratiót a büntetőjog valamely korábban alapelveként elismert maximája, a szubszidiaritás és/vagy az arányosság melletti, másodlagos, büntetőjogon belüli és kívüli értelemben vett elvként* rögzítik.⁵ Ezek az *átfedések* konstansnak mutatkoznak, feloldásukat a kortárs írások az

³ Ilyen a cseh Btk., amely Sec. 12 (1) alatt alapelveként rögzíti a szubszidiaritást. Értelmében a büntetőjogi felelősség csak társadalmilag ártalmas (káros) esetekben alkalmazható, ha más jogági felelősségi formák alkalmazása nem elegendő.

⁴ A kutatások leggyakoribb alkérdései az alternatív felelősségformák rendelkezésre állásának lehetősége, a magatartástípus veszélyessége, valamint a jogi reakció arányossága.

⁵ A pécsi és a miskolci büntetőjogi tankönyvekben szubszidiaritás, a szegedi tankönyvben mindkét elv magyarázataként megjelenik az ultima ratio.

arányosság elvének javára tartják célszerűnek, és csupán *újabban nyert elismerést az ultima ratio önálló alapelveként a tankönyvirodalomban.*⁶

3.4. A felfogás alkotmányos értelmezése és alkalmazása

A kutatás első egységében strukturáltam a büntetőjog alkotmányos értelmezéséhez és az Alkotmánybíróság gyakorlatának elemzéséhez szükséges alapvető információkat.⁷ Elméleti oldalról az ultima ratio ismert az *alkotmányos büntetőjog tartalmi kritériumaként*. Az alapjogi teszt keretei között az alkotmánybírák olyan *technikai szabálynak* szánták, amely a büntetőjoggal szemben a más jogágakhoz képest *szigorúbb alkotmányossági mércéket* támaszt. Az Alkotmánybíróság 1992 és 2020 között meghozott több mint 30 büntetőjogi tárgyú döntésében az ultima ratio több általános és számos különös részi büntetőjogi jogintézményt érint, ami *generalizálható alkalmazására* enged következtetni.⁸ Az alapjogi teszt változatos megjelenésére vezethető vissza az ultima ratio a szükségesség – arányosság – ultima ratio *kategóriák átfedő használata*. Az ultima ratio felmerül *a büntetőhatalom megalapozására és korlátozására irányuló érvelésben* is, egyfajta *egyensúlyteremtő* szerepkörben, a büntetőjogi beavatkozás kereteinek normatív szabályok mentén jelentkező jellemzőjeként. Ebből a szempontból *marginálisnak tekinthető*, önálló elvként, illetve létjogosultságában megkérdőjelezhető, ugyanakkor egy általánosan alkalmazható *módszertani jellegű* instrumentumnak tűnik.

3.5. Az ultima ratio büntetőpolitikai elvként

Több nemzetközi (kontra) *kriminalizációs elméletet* mutattam be, rendszerükben azonosítottam az ultima ratio elvét, amely *eredeti liberális jogállami koncepciójából kiindulva alapjogcentrikus, erkölcsi-etikai színezetű, a büntetőhatalmat korlátozó elv*, azonban számos szerző önmagában *hatástalannak* tartja napjaink túlkriminalizációs tendenciáival szemben.

Az ultima ratio felfogás vizsgálata az EU alapidokumentumaiban, intézményeinek állásfoglalásaiban, a büntető jogalkotásban és a szakirodalomban azt mutatja, hogy *ez az EU tételes jogából közvetetten levezethető, a nemzeti és az uniós büntetőhatalom viszonyára irányadó követelmény, az EU kriminálpolitikájának egyik elve*, amely elsődlegesen az uniós

⁶ A PPKE tankönyvében.

⁷ Ezek az alkotmányos büntetőjog mint kritériumrendszer és vizsgálati módszer, a büntetőjog írott és íratlan alkotmányos korlátai, az Alkotmánybíróság büntetőjogi normakontroll tevékenységének fő vonalai, az alapjogi teszt mibenléte, különféle strukturái, alkotmányértelmezési módszerek, illetve a 30/1992. (V. 26.) ABh bemutatása és szakirodalmi értelmezése.

⁸ Ennek egyik megnyilvánulási formája lehet az is, hogy az ultima ratio *felmerül más jogági alkotmánybíróági döntésekben* is, amelynek fő tendenciáit kitekintés jelleggel kutattam. A hivatkozások az alapjogkorlátozás fokozatosságának vizsgálata körében jelentkeznek egyfelől más jogági korlátozások mérlegelésénél, másfelől a más jogági és a büntetőjogi felelősség találkozása esetén. Alkalmazzák emellett az alkotmányos büntetőjog követelményeinek hangsúlyozására a szabálysértési jog területén.

büntetőhatalom alkalmazásának *szükségességi vizsgálata* körében, a beavatkozás indokoltsága kérdésével összefüggésben, azaz *legitimációs tényezőként* találja meg a helyét.

Jellemző a szinonimaként történő használata bizonyos elvekkel.⁹ Több kutatásban *hivatkozzák az EU harmonizációs tevékenységének kritikai vizsgálata során*. Az EU büntető jogharmonizációs hatáskörei közül leginkább a *járvékos harmonizációs kompetencia* sértheti az ultima ratio elvét. Az EU büntető jogalkotási termékei *részben tükrözik* az ultima ratio kritérium tiszteletét.¹⁰ Az Unió büntetőjogi kompetenciáinak strukturálódása alapján várható a jövőben önálló, csak büntetőjogi vonatkozású *normatív jogelvek kidolgozása*, amelyek körében az ultima ratio álláspontom szerint helye van.

Az ultima ratio felfogás jelenléte megfigyelhető a rendszerváltás utáni hazai büntetőpolitikában a ténylegesen érvényesült és a javasolt koncepciókban egyaránt. Leghangsúlyosabban a 1993-as kriminálpolitikai koncepció segítő-támogató, és a 2003-as bűnmegelőzési stratégia deffenzív modelljében tükröződik. Megjelenik ezen kívül a szabadságvesztés büntetés moderált alkalmazásával, a gazdasági bűncselekmények büntetőjogon kívüli kezelésével összefüggésben, illetve az ultima ratio elvét tisztelő jogalkotás követelményeként egyes büntetőpolitikai dokumentumokban. A kettős nyomtávú kriminálpolitikát – elsősorban a kiskriminalitás vonatkozásában – szintén jellemzi az ultima ratio felfogás meglátásom szerint. A szakirodalomban az ultima ratio *elismerést nyert kriminálpolitikai elvként*, valamint felmerült a *Btk-beli rögzítésének javaslata*, amely elfogadásra érdemes.

3.6. Büntetőjogi rendszerünk mint ultima ratio?

Az ultima ratio a Btk-ban álláspontom szerint csak a fiatalkorúak büntetésének, illetve szabadságelvonó típusú szankcionálásának végső eszköz jellegére irányuló felhívás szabálya fejezi ki közvetlenül. A vizsgálatrészben törekedtem azonosítani azokat a további szabályokat, illetve szempontokat, amelyekben *közvetetten* kifejeződik a jogág ultima ratio jellege. A hatályos Btk. teljes szabályrendszerének ultima ratio felfogás alapján történő felülvizsgálatára nem kerülhetett sor, így meghatároztam azokat az *alapvető intézményeket*, amelyek mentén a kódex értékelése átfogó jelleggel elképzelhető.

Ekként, a bűncselekmény fogalma, illetve elemeiként a bűnösség és a társadalomra veszélyesség meglehetősen rugalmasságot biztosítanak a bűncselekménnyé nyilvánítás kérdésében. A társadalomra veszélyesség ugyanakkor egy olyan fokozható jellegű kategória,

⁹ Átfedésben jelentkezik a szubszidiaritás, az arányosság, a minimális intervenció, a tagállami hagyományok tisztelete, a vérszék záradék, az elengedhetetlenség, illetve a koherencia követelményeivel.

¹⁰ Problémás a kriminalizáció indokolásának hiánya, illetve az előrehozott büntetőjogi védelem gyakori alkalmazása.

amely – a bűnösségre is figyelemmel lévő – büntetési tételekben megtestesülve a kriminalizáció, később a büntetés kiszabás differenciálhatósága szempontjából jelentős.

A büntetőjog belső felelősségstruktúrájának általános értékelési szempontjaként a büntetőjogi felelősséget kedvező irányba befolyásoló büntető anyagi jogi és büntetőeljárás jogi lehetőségeket határoztam meg, amelyek közös jellemzője, hogy részben büntetési tételekhez kötöttek.¹¹ Ezek a kedvezményes lehetőségek a vizsgálat alapján a különös részi diszpozíciók közel 70 százalékában érvényesíthetők. Áttekintettem emellett a vétség–büntett tengely mentén a kódex Különös Részét, hogy láthatóvá váljon, mely bűncselekményi területek érintettek szigorúbb, illetve enyhébb felelősségre vonási kondíciókkal.¹²

Úgy gondolom, a Btk-ban az ultima ratio felfogás érvényesülésülsége a fenti arányok alapján megerősíthető, figyelemmel a bűncselekmények súly szerinti megoszlásának és az egyes különös jogtárgycsoportoknak az összefüggéseire is.¹³

Az általános vizsgálatrészben állást foglaltam arról, hogy mi az általános törvényi tényállás elemeinek jelentősége a büntetőjogi beavatkozás ultima ratio jellegének vizsgálatában. Ezeket a megállapításokat – a felelősség általános keretei mellett – elemzési szempontként határoztam meg a különös vizsgálatrészben. Az egyes bűncselekmények ultima ratio jellege a tényállástani alapú vizsgálaton túl a kriminalizációs szempontoknak, valamint a büntetőjog alkotmányos korlátainak figyelembe vételére épül. Ezen tényezők jelentősége egy-egy bűncselekmény vizsgálatánál annak sajátosságai alapján választható ki, egészíthető ki, illetve súlyozható. Tizenkét olyan bűncselekmény-csoportot vontam be a vizsgálatba, amelyek a kutatási téma szempontjából a legrelevánsabb típusjegyekkel bírnak.¹⁴ A fenti kategóriák tekintetében a

¹¹ Ilyen a tevékeny megbánás, a próbára bocsátás, a jóvátételi munka, a szabadságvesztés büntetési nem helyettesíthetősége, a feltételes ügyészi felfüggesztés, illetve a büntetővégzés. A büntetési tételek emelkedésével párhuzamos garanciák a kötelező védelem, valamint az ügyész kötelező tárgyalási jelenléte.

A büntetőjogi felelősség természetesen más szabályok által is befolyásolt. Kiemelt jelentőségű a büntethetőség elévülése, a büntetés kiszabás elvei, a szabadságvesztés végrehajtásának fokozata, a feltételes szabadságra bocsátás, a büntetés végrehajtásának felfüggesztése, a büntett előlethez fűződő hátrányok alóli mentesítés.

¹² Ez alapján kimutatható, hogy a Btk. két fejezetből teljesen kizárja a vétség típusú bűncselekményeket. Tizennégy fejezetben főszabály szerű a bűncselekmények büntetti minősége, vétségként jellemzően az előrehozott/ kiterjesztett büntetőjogi védelmet biztosító esetek, illetve szűk körben más szempontok mentén enyhébbnek ítélt helyzetek szerepelnek. Nyolc fejezet a büntetti és a vétségi alapesetek viszonylag kiegyenlített aránya jellemez, emellett tipikus a privilegizált vétségi alakzatok használata. Elkülöníthető emellett tíz, döntő arányban vétség típusú alapesetekkel dolgozó bűncselekményi fejezet.

¹³ A Btk. két fejezetből teljesen kizárja a vétség típusú bűncselekményeket. Tizennégy fejezetben főszabály szerű a bűncselekmények büntetti minősége, vétségként jellemzően az előrehozott/ kiterjesztett büntetőjogi védelmet biztosító esetek, illetve szűk körben más szempontok mentén enyhébbnek ítélt helyzetek szerepelnek. Nyolc fejezet a büntetti és a vétségi alapesetek viszonylag kiegyenlített aránya jellemez, emellett tipikus a privilegizált vétségi alakzatok használata. Elkülöníthető emellett tíz, döntő arányban vétség típusú alapesetekkel dolgozó bűncselekményi fejezet.

¹⁴ Így kizárólag a büntetőjogban szabályozott, a kettős alakzatú, illetve más jogágban is szabályozott; egyéni, illetve közérdekeket védő; illetve ún. klasszikus vagy ún. szakmai bűncselekmények.

legjelentősebb kérdés a kizárólag a büntetőjogban definiált, illetve a más jogágakban is szankcionált jelenségek vizsgálata.¹⁵ A kutatás alapján a kettős alakzatú jogsértések felelősségrendszerbeli szankcionálásával kapcsolatos aktuális, inkohereus helyzet mutatkozik a *legfaj súlyosabb* kivetnivalónak a büntetőjogi beavatkozás végső eszköz jellegét érintően, amellyel kapcsolatosan megoldási javaslatokat mutattam be.¹⁶

A 2006-2020 között meghozott, csaknem 100 általam elemzett *büntetőjogi tárgyú bírósági döntésben az ultima ratio hivatkozások* a Btk. Általános részi intézményeihez kapcsolódva magas arányban vannak jelen felsőbb bírói fórumokon a *büntetés mértékét helybenhagyó döntésrészek* indokolása mellett, amely alapján az ultima ratio *legitimizációs funkciója* mutatkozik. A vizsgálattal kimutathatóvá váltak azok a *bűncselekménytípusok*, amelyek vonatkozásában a büntetőjogi fellépés megkérdőjelezett. Ilyenek a rágalmozási, becsületsértési ügyek, a gazdaság büntetőjogi védelmét, illetve a gyermekvédelmet biztosító tényállások, amelyek elbírálásánál *a büntetőhatalom korlátozásának indokolása körében, marginális jelleggel jelenik meg az ultima ratio.*

3.7. A kutatás hipotézisei

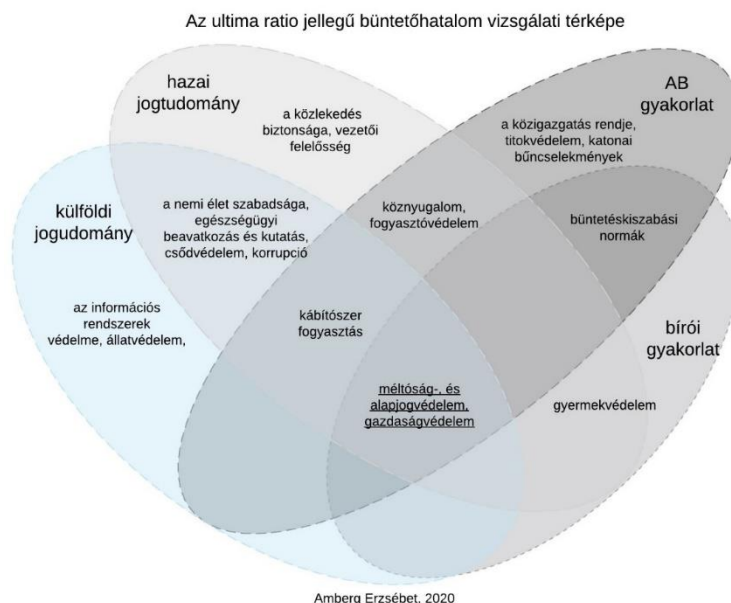
3.7.1. Ultima ratio mint a büntetőhatalom értékelési tényezője

Feltételeztem, hogy az ultima ratio általános körben alkalmas a tételes büntetőjog értékelésére. A feltételezés közvetetten alátámasztható az ultima ratio felfogás *elméleti hangsúlyozásának* térnyerésével, míg közvetlenül igazolja *az Alkotmánybíróság és a büntetőbíróságok gyakorlatában*, valamint a büntetőjog kritikai elemzésére irányuló *hazai és külföldi tudományos elemzésekben* történő alkalmazása. Ez utóbbi vizsgálatok gyakorisága robbanásszerű emelkedést mutat az utóbbi néhány évben.

Az egyes kutatásrészek eredményeinek összesítésével kimutatható, hogy az emberi méltóság, és egyes alapvető jogok, valamint a gazdálkodás rendjének védelme azok a *bűncselekményi területek*, amelyek tekintetében *valamennyi fent hivatkozott fórumon* felmerült a büntetőjogi beavatkozás ultima ratio jellegének vizsgálata. A mellékelt ábrán a kutatási részeredmények további összefüggései láthatók.

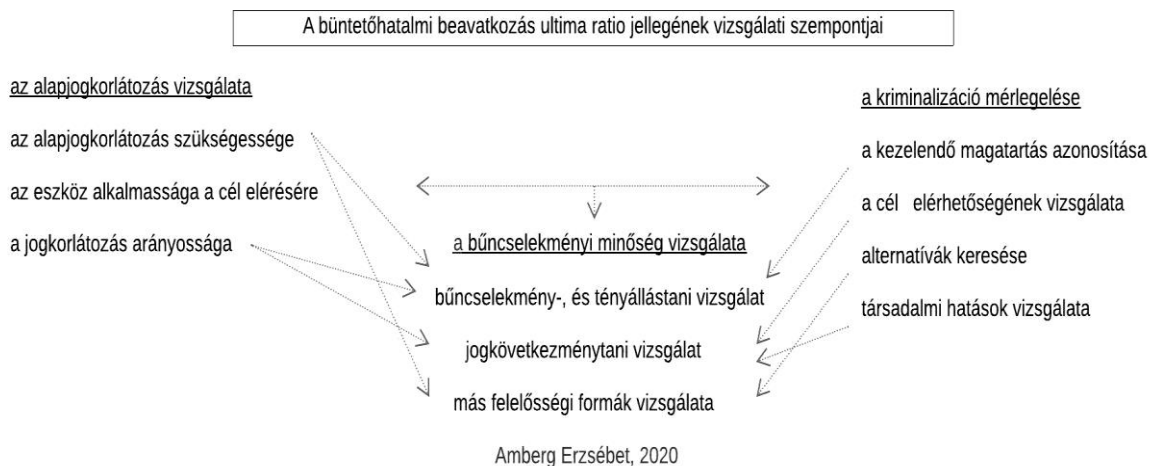
¹⁵ A több jogági szabályban oltalmazott érdekek esetén az egyes tényállások párhuzamossága és a büntetőjogi többletfelelősség alapjául szolgáló tényezők, valamint különböző jogági szankcióik minőségi és mennyiségi szempontú viszonyítása képezheti a büntetőjogi felelősség végső eszköz jellegének vizsgálati alapját. A *kizárólag* a büntetőjogban szabályozott jelenségeknél a viszonyítás alapja a különös jogi tárgyak, és a jelenségek ontológiai jellemzőinek hasonlósága, valamint az adott tényálláson belül szankcionált helyzetek „fokozatai” lehetnek.

¹⁶ Ennek irányai például a trichotom rendszer alkalmazása, korrekcionalizációs formák beépítése, a szabadságelvonó büntetések biztonsági szankciókká alakítása, a büntetés jogának átadása.

3.7.2. Az ultima ratio jellegű büntetőjog vizsgálati módszere

Az előbbi tézissel összefüggésben feltételeztem, hogy az ultima ratio különböző területeken kialakult *kritériumainak szintetizálásával kidolgozható egy absztrakt értékelési szempontrendszer*, illetve vizsgálati módszer a büntetőjogi beavatkozás ultima ratio jellegének értékelésére.

A vizsgálat a magas fokú általánosítással megfogalmazott alapjogkorlátozási teszt, és a szintén absztrakt kriminalizációs „létra” mentén, egyfajta sajátos büntetőjogi racionalitással kiegészülve végezhető, amelynek *fő szempontjai és azok kapcsolódási pontjai az ábrán láthatók*. A vizsgálati modell az egyes bűncselekmények értékelési szempontjait emeli ki, amelynek háttérében a büntetőjogi felelősség általános intézményeinek a kutatásban vázolt értékelése is megjelenítendő.

Az európai büntető jogalkotás indokolási rendszerének fejlesztésére irányuló igényekre és törekvésekre reagálva úgy vélem, a vizsgálat alkalmas lehet *az uniós büntetőhatalmi beavatkozás értékelésére* is, a vizsgálati szempontok „európaizálásával”.¹⁷

3.7.3. A hatályos büntetőjog ultima ratio jellege

Feltételeztem, hogy a *büntető jogalkotó* legalább közvetett formában *elismeri* és legalább részlegesen *törekszik tiszteletben tartani az ultima ratio követelményét* tevékenysége során.

A tételes büntetőjog – a jogharmonizációval érintett, illetve a nemzeti büncselekmények körének – áttekintése alapján úgy tűnik, hogy a *kettős nyomtávú büntetőpolitika* jegyében úgy a büntetőjogi felelősség generális jellemzői, illetve a szankciórendszer, mind a büncselekmények körében *megjelenik az ultima ratio elv érvényesítésére irányuló jogalkotói törekvés* egyfelől *politikai maximaként* kifejezve, másfelől *a büntetőjog hatókörének tényleges, jogszabályszerű moderálása képében*. Ez leginkább a kódex általános részében az enyhébbnek *tekinthető büncselekmények* – vétségek, három, illetve öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő büncselekmények – miatti felelősségre nézve kedvező hatású lehetőségekben nyilvánul meg. Ugyanakkor részben uniós elképzelések, részben nemzeti döntések mentén megjelenik a kódexben a *túلكriminalizáció is*.¹⁸

3.8. Az ultima ratio mibenléte és normatív jelentősége

A *szükségesség, arányosság, szubszidiaritás* és az ultima ratio közötti átfedés felmerült több kutatási egységben, amelyek áttekintése alapján úgy látom, *az ultima ratio tartalmát tekintve szorosabb összefüggést mutat a szubszidiaritás elvével*, mint a másik két követelménnyel. Ugyanakkor az alkotmányos büntetőjogi terminológiában a szükségesség és az arányosság mentén jelenik meg az ultima ratio, mindez alapjogi színezetet kölcsönöz a számára, amelyet az alapvetően a büntetőjogi és büntetőpolitikai terminológiában használt szubszidiaritás nélkülöz. A *büntetőjog végső eszköz jellegét nemcsak pragmatikus, hanem szubsztantív formában* is célszerű kifejezni, amelyre meglátásom szerint az ultima ratio elve alapjogi kötődése miatt alkalmasabb lehet. Az elmúlt években hangsúlyosabbá váló resztoratív szemlélet, az elterelő megoldások és az alternatív szankciók körének bővülése miatt *a klasszikus büntetés egyre inkább olyan jogkövetkezménytípussá transzformálódik, amely*

¹⁷ Így a kriminalizáció mérlegelése elsődlegesen az Európai Unió kriminálpolitikai elvei mentén, a büncselekményi minőség vizsgálata alapvetően az EU büntető jogharmonizációs hatásköri keretei, valamint jogalkotási eszközei mentén, az alapjogkorlátozási vizsgálatrész pedig az Európai Unió Alapjogi Chartájának, illetve az Emberi Jogok Európai Bíróságának és az Európai Unió Bíróságának irányadó gyakorlata által meghatározott.

¹⁸ Ennek fő formái az excesszív alapú kriminalizáció, bizonyos kiemelt érdekek csekély sérelmének, illetve csekély érdekek megsértésnek a büntetése, valamint az erőteljes mértékű szankciók alkalmazása.

kevessé viseli magán a hagyományos értelemben vett tettarányos büntetés ismérveit. A fenti irányok olyan koncepciót igényelnek, amely kifejezi a büntetőhatalom formaváltásainak indíttatását, lényegét és segíti az eligazodást ezek rendszerében.

Az Alaptörvény, az EU normái és a büntetőjog vonatkozásában vizsgáltam, hogy az ultima ratio mely tételes jogi követelményekből vezethető le. A *Btk-ban a koncepciót* közvetlenül kifejező normatív szabály csak a fiatalkorúak szankcionálásával összefüggésben jelenik meg,¹⁹ további vetületei közvetettek. A végső eszköz jellegű beavatkozás normatív megfogalmazását a *Be-ben* az alapjogok büntetőeljárás jogi korlátozhatóságának egyediesített szabálya tükrözi meglátásom szerint.²⁰

Úgy látom, jelen formájában az *ultima ratio* a büntetőhatalom történetileg kialakult korlátainak *gyűjtő-, vagy közvetítő elve*, illetve a büntetőjogi beavatkozás indokolási rendszere fejlesztésének, valamint a büntetőhatalom kritikai értékelésének *módszertani bázisa*.

Javaslom a büntetőjog végső eszköz jellegének *elvi szintű rögzítését a Btk-ban*, olyan *tartalmi keretek* mentén, amelyek kifejezik a büntetendővé nyilvánítás szűkre szabott, az alkotmányos és kriminalizációs követelményekre figyelemmel lévő materiális korlátait. Megjelenítik emellett, hogy a büntetőjogi beavatkozás alkalmazására más jogági eszköz és enyhébb büntetőjog szankcionálás hiányában van mód, hangsúlyozzák továbbá az elterelő jellegű megoldások vagy alternatív jogkövetkezmények előnyben részesítésének igényét, egyrészt a jogalkotónak, másrészt a jogalkalmazónak címezve. Úgy látom, a végső eszköz jellegű büntetőjogi beavatkozás követelménye ezeket a fő kritériumokat foglalja magába, amelyek érvényesülését a fentebb említett elvek, illetve szabályok csak részlegesen biztosítják.

Az ultima ratio koncepciót álláspotom szerint A törvényesség elve cím bővítésével, a Btk. 1. § (3) bekezdés alatt lehetne elhelyezni az alábbi megszövegezésben: „*A bűncselekmény és jogkövetkezményeinek meghatározásával alapvető jog e törvény alapján korlátozható, feltéve, hogy a beavatkozás célja olyan jelentős értékek védelme, amelyek kisebb korlátozással járó más jogági jogkövetkezmény, illetve enyhébb büntetőjogi jogkövetkezmény nélkül nem biztosíthatók.*”

¹⁹ A 106. § (2) és (3) bekezdései szerint „fiatalkorúval szemben büntetést akkor kell kiszabni, ha intézkedés alkalmazása nem célravezető. [...] szabadságelvonással járó intézkedést alkalmazni vagy szabadságelvonással járó büntetést kiszabni csak akkor lehet, ha az intézkedés vagy a büntetés célja más módon nem érhető el.”

²⁰ Eszerint „a büntetőeljárásban alapvető jogot korlátozni csak az e törvény szerinti eljárásban, az e törvényben meghatározott okból, módon és mértékben lehet, feltéve, hogy az elérni kívánt cél kisebb korlátozással járó más eljárási cselekmény vagy intézkedés útján nem biztosítható.” V. ö.: a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 2. § (3) bekezdése

4. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBŐL KÉSZÜLT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

Megjelenés alatt

Mire jó a büntetőjog? Célszerűségi megfontolások kontra ultima ratio. *Belügyi Szemle*, 2020, 1,5 szerzői ív, társszerző Pallagi Anikó

2020

Büntetőjog mint ultima ratio. Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest, Elektronikus kiadás: <https://tudasportal.uni-nke.hu/tudastar-reszletek?id=123456789/15857>, 1-115.

Büntetőjog mint ultima ratio a büntetőbírói gyakorlatban. In Baráth Noémi Emőke – Pató Viktória Lilla (szerk.): *A haza szolgálatában*, Konferenciakötet 2019. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, Elektronikus kiadás: <https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/A%20haza%20szolga%CC%81lata%CC%81ban%20-%20online%20ko%CC%88tet.pdf>, 188-196.

2019

A büntetőhatalom mint végső eszköz egykor és most. *Acta Humana: Hungarian Centre For Human Rights Publications*, 2019/4., Elektronikus kiadás: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/actahumana/article/view/3543/2817>, 7-15.

Az ultima ratio elv interpretációjának fejlődési íve az Alkotmánybíróság gyakorlatában 1992 és 2016 között. *Belügyi Szemle - Ordinem Facere: a Belügyi Szemle folyóirat időszaki kiadványa*, 2018/1., 5-15.

2017

Criminal law as last resort in influencing economic activities in Hungary. In Pařízková, Ivana – Tomášková, Eva (eds.): *Interaction Of Law And Economics 2017*. Mashhad: Masaryk University, Elérhető: <https://is.muni.cz/publication/1402319/lawandecomomics2017.pdf>, pp. 9-26.

2016

Büntetőjog a bevándorláskezelés eszközrendszerében. *Magyar Jog*, 63 (7–8), 405–411.

Migráció, büntetőjog, ultima ratio. In Hautzinger Zoltán (szerk.): *A migráció bünygyi hatásai*. Elérhető: http://real.mtak.hu/62503/1/Migr_bunu_hatasai_2016_full_u.pdf, 203–214.

2014

About the decision of the Constitutional Court on the criminal use of totalitarian symbols. In *Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pecs Publicata*, 152, pp. 9–25.

Büntetőjogi változások- rendészeti reakciók. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a “Biztonsági kockázatok - rendészeti válaszok” című tudományos konferenciáról*, 121–125.

Current issues in criminal law as a measure of last resort (ultima ratio). In Szabó István (szerk.): *II. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia 2013 = 2nd Interdisciplinary doctoral Conference 2013*, 11–22.

Hol a határ? A büntetendőség problematikája az Alkotmánybíróság határozatainak tükrében, *Magyar Rendészet*, 14 (2), 11–18.

2013

Gondolatok a gyűlölet-bűncselekmények rendészetéről. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok “A változó rendészet aktuális kihívásai” című tudományos konferenciáról, 439–446.

The role of the new Hungarian Criminal Code in fighting crime. In Goran, Milosevic (ed.): The International Scientific Conference “Archibald Reiss Days” = Medunarodni Naucni Skup „Dani Arcibalda Rajsa“, 239–248.

2012

Büntetőjogi ultima ratio? Magyar Rendészet, 12 (4), 41-47.